

מגן שאול אולי לא יימצא, אבל סיפורים טובים אכן נמצאו על ספר סיפוריו של מיכאל רייך, מגן שאול

כבר בתחילת דבריי ברצוני לציין כי ספר סיפוריו החדש של מיכאל רייך מגן שאול¹ הוא מעניין, מרתק ומושך לקריאה, בלעתי אותו כמעט בפעם אחת. זהו אכן המאפיין הבולט הראשון של הספר.

ואז שאלתי את עצמי, מדוע? איך מצליח המחבר לעורר סקרנות וליצור מתח, למרות שבעצם יש בסיפורים מורכבות שמאיטה את העלילה, ולעיתים עלילות מישנה המשתלבות זו בזו, שעלולות לעכב את מהלך האירועים. ויותר מזה, מדובר בגיבורי סיפורים שאינם "גיבורים" כלל ואינם מחוללים גדולות כלשהן. גם הקונפליקטים או האירועים שהם נקלעים אליהם וגם עלילותיהם בכללן אינן מוצגות על ידי המספר כדרמטיות על מנת שירגשו את הקורא, וזאת אף שתמיד יש דרמה בתוכן. המספר נשאר מאופק. כלומר, למרות שתמיד יש בעלילת גיבוריו איזה קונפליקט או איזו שאיפה וכמיהת לב או צורך דחוף המבקש להתגשם, הרי סופם כישלון, ואילו המספר נותר כביכול מבחוק. ולמה בכלל הם נקלעים לקונפליקטים הללו בחייהם האישיים? אולי משום שכולם אנושיים, חלשים במובן כלשהו, אישי או חברתי או תפיסתי, פגומים או פגועים במובן כלשהו וזה משפיע על כל חייהם. אבל הוא רק מתבונן ומתאר ומדווח ומאפיין אותם באופן אובייקטיבי ומוליכם אל הסוף, אל הכישלון. ואז, להפתעתנו, הסיום אינו ממש כישלון, תמיד יבוא עוד משהו, וזו מאפיין המייחד את הסיפורים. אבל על כך בהמשך.

ועוד מאפיין מעניין הוא, שרוב הסיפורים, מתרחשים בקיבוץ, או גם במושב, לרוב בעמק יזרעאל, שהוא מקום הולדתו וגידולו של רייך. אלא שלא המערכת החברתית על מוסדותיה היא הרקע והגורם לקונפליקטים של הפרט. הוא אינו נאבק בחברה ואין כופים עליו דבר. מה שחשוב מבחינת הסיפור הוא שזו חברה שמתגוררת וזיה ביחד קרוב זה לזה, צפופה, ומאפשרת מגע אנושי וקשר בקלות בין אנשים, לטוב ולרע. ולכן, אפילו שעה שהאירועים מתרחשים בעיר או במושב ולא דווקא בקיבוץ, האירועים הקובעים מתרחשים בסביבה שהיא כעין קיבוץ, כלומר – קרובה, סמוכה, מאפשרת היכרות ופגישות, כמו בית הבראה או גינה וכיכר בעיר. המעניין הוא שכל זה קורה אף כי רוב הדברים אינם מתרחשים

¹ הוצאת ספרא – בית הוצאה לאור של איגוד כללי של סופרים, 2019, 183 עמ'.

מיכאל דיין

מגן שאול

סיפורים

שער הספר **מגן שאול**. ציור העטיפה מעשה ידי יעקב גוטרמן

בהווה הנוכחי, אלא בימים שבהם הקיבוץ שמר עדיין על המסגרת החברתית הקלאסית. לכן גם לא פעם צריך המספר לספק לקורא הסברים על המבנה החברתי, ואפילו התקשורת, של אותם ימים.

אכן, אפשר להוציא את האדם מהקיבוץ – ורייך אכן עזב לפני שנים רבות את קיבוץ עין חרוד איחוד שבו נולד והתחנך – אבל אי אפשר להוציא את הקיבוץ מן האדם (ומי כמוני יודעת זאת). ואמנם, יחסו החם של מיכאל רייך לקיבוץ מובלע בספר, ועם זאת אין זו ממש קביעה מדויקת, כי אף שברוב הסיפורים הרקע הוא הקיבוץ של פעם, זה שרייך חי בו, הסיפורים האנושיים שהוא מציג אינם נובעים, כפי שנראה להלן, ממבנה החברה הקיבוצית של אותם ימים. והעיקר – מעניין להבחין כי מן הדברים עולה זיקה מקיפה לעמק יזרעאל ולא רץ בכלל, כמו גם להתיישבות העובדת ולעולם החקלאי בפרט. ניכר גם שמחבר נטוע ובקיא בהיסטוריה הישראלית, בייחוד בזו המקראית, ובמידה מסוימת משתקף כאן החינוך הקיבוצי של פעם, ההולם את הסיפורים, חינוך שהציב את התנ"ך כמוקד לזהותנו הלאומית וכמקור הקשר ההיסטורי לארץ.

זיקתו של רייך להיסטוריה המקראית, היא גם זו שהביאה למתן השם המקראי לספרו מגן שאול, שם שלהבנתי אינו מוצלח כל כך מבחינת הקורא הפוטנציאלי. נכון, הספר קרוי כך על שם הסיפור שהוא גם המפותח ביותר והבולט בספר. זהו סיפור מורכב במיוחד ובעלילתו משתלבות דמויות רבות ועלילות משנה. יש בו גם היבט מדעי, הכרוך בחקר הארכיאולוגיה של הר הגלבוע, במלחמת שאול ובנו ובקינת דוד על שאול ויהונתן, שבה משולב הצירף "מגן שאול". עם זאת הפן המדעי אינו יותר מהערת שוליים למתרחש בסיפור.

מהו, אפוא, העולם המוצג בסיפורים וכיצד הוא מוצג? כל הדמויות הראשיות מתאפיינות על ידי עולמן האישי. רובן קצת מזרות או פגועות, לא מושלמות או לא מכירות במעלות החבויות שבהן, אפילו נכות. לפעמים יש להן שאיפות או כמיהות לב שאינן ניתנות להגשמה. אי לכך הן לרוב בודדות, חסרות קשר זוגי או שהקשרים ביניהן פגומים, הן שרירות בתיסכול או בחרדה. אבל אינן זועקות או מתמרדות, אפילו כשהן מודעות היטב לטעויותיהן או לעוול שנעשה להן.

וגם המספר, שמוסר את סיפורן, אינו זועק בשמן. האיפוק שולט בכול, ומעניין שהיבט זה דווקא מחזק את הרושם. לרוב אנו מתוודעים על ידי המספר הכול יודע באמצעות אקספוזיציה לא קצרה למהלך חייהן, לפעמים אפילו מילדות, ולעיקר איפיון ותכונותיהן. ובכל זאת, אף שנהוג לראות באקספוזיציה מאגר שמכין לקראת ההתרחשות בעתיד, לא תמיד צומחת מן האפיון הזה בקו ישר התנהגות הדמויות.

ומדוע? כי הסיפור מתמקד ברגעים שבהם פעולתן של הדמויות אינה ממש הגיונית ואינה צומחת בקו ישר מן העבר. על פי רוב קורה דווקא ההיפך. בכלל, ההיגיון לא בדיוק שולט בדמויות הללו. כך זה בעיני הקורא. עם זאת, מתברר כי לכל דמות ישנו הצידוק הפנימי שלה, ההיגיון שלה – שמעבר להיגיון הפורמלי, וזה מה שמעניין ומייחד את הסיפורים. עם זאת, הדמויות במגן שאול

**ומדוע הקריאה נוחה וסוחפת? כי הפתיחה תמיד טובה.
ישנם סיפורים שמקדימים את הסיום "הדרמטי",
או כמעט את הסוף, וכך מעוררים את הסקרנות
של הקורא לדעת איך היגענו לזה ונוצר מתח.**

גם אינן עושות עוול במודע לאחרים או פועלות ברוע לב. אדרבא, גיבורי הסיפורים הללו אינם רעים כלל. אף אינם זוממים רע, פשוט הלכו לפי ההיגיון שלהן וטעו כלפי עצמן או כלפי הזולת או בהבנתו של הזולת, בייחוד אם זה בת או בן הזוג או נכנעו לכמיהת ליבם ולא תמיד זה היה לרעה.

אבל גם אם דרכם לא צלחה, המעניין הוא, שבסוף העלילה לא מצפה לנו קטסטרופה. נכון. קורה משהו קשה ועצוב, אפילו, במקרה הקיצוני ביותר, מתבררת הטעות הקשה או אפילו יורים במישהו בגלל מה שעשה. או שמישהי מתה ממחלה קשה לאחר שפעם נעזבה בהריון על ידי מחזור. אבל אז מגיע סוף העלילה ובו התפכחות, הבנה ופיצוי, או תיקון, חלקי לפחות, של מה שקרה, של "העונש" הקיומי. אי אפשר אמנם להחזיר את המצב לקדמותו. אבל גם ישנה איזו הקלה וקבלה או בעיקר פיצוי, ואפילו הגשמה של מה שהגיבורה, למשל, ציפתה לו שיקרה אחרי מותה. סיום כזה גם יוצר רושם של אמינות ומציאות, וגם מקל על הקורא שיכול להמשיך ולקרוא בסיפור הבא.

***

ומדוע הקריאה נוחה וסוחפת? כי הפתיחה תמיד טובה. ישנם סיפורים שמקדימים את הסיום "הדרמטי", או כמעט את הסוף, וכך מעוררים את הסקרנות של הקורא לדעת איך היגענו לזה ונוצר מתח. אבל בדרך כלל דומה שהוא עשוי היה לפגום במתח כיוון שהסיפור נפתח באקספוזיציה של המספר הכול יודע, שמוסר לנו פרטים על הדמות המרכזית בסיפור, על מקום חייה, מעשיה, אופייה, ואפילו מסכם את מצבה הנפשי. המחבר אף מוצא תחבולות לחזור לעבר, אפילו מאז ימי הילדות, התיכון, הבגרות וגם הלאה. בדומה לכך גם ימסור על המקצוע אם זה דרוש. אז איך זה ממשיך לרתק? כי תמיד נשתלת איזו תעלומה, מופיע איזה מכשול או איזה קושי שיש לפתור והעניין מתעורר.

מצד שני, המחבר אינו מנסה להביא ליצירת הזדהות רגשית שתביא למשיכת הקורא, או להתמקד במתן רגשות בעצם זרימתם ולרוב גם לא מוסר אותם מפי הדמות עצמה. הוא נוטה לסיכום ומיצוי ותיאור של מאפיינים ורגשות ולמעמד של צופה.

ועוד עניין אחד. אולי משום חתירתו של הסופר לשלמות מיבנית, הוא גם חותר לשלמות השפה העברית. הלשון העברית תמיד מדויקת ומשובחת וביטויים רבים רחוקים מלשון הכתיבה הספרותית "הדיבורית" הרווחת היום, כדוגמה נביא רק שתמיד ייאמר "יודעת אני" או "יודע אני", ולא – אני יודעת או יודע. עם זאת, השפה זורמת ועושרה לא מכביד על שטף הקריאה.

ומה קורה שם בעולם הזה שבסיפורים? מהן העלילות?

נציין, כמובן, רק באופן כללי את כיוון התפתחותן של העלילות, שהרי לא כדאי לקלקל את הנאת הקורא. למשל, הסיפור הראשון, "המיית לב", מתרחש בקיבוץ בעמק יזרעאל אבל בתוך תיאור נרחב של הווי החיים בו - אסיפות הקיבוץ וההחלטות המתקבלות בהן - נשזרות שלוש הדמויות המרכזיות ועלילותיהן. ועל כן, פרישת האקספוזיציה ותיאורי ההווי נתפסים כחיוניים לעלילה.

שלוש הדמויות הן אמיר, לילית בת המחזור שלו ורעייתו מרגלית. שמותיהן נועדו לרמז, כמדומה, ולא רק בסיפור הזה, על מהותן כמו גם על העלילה שתפתח. אמיר הוא, כמרומו בשמו, גבר נאה וחכם, בדומה לרעייתו הנאוהה, אף שאין ביניהם בדיוק יחסי קירבה. ואילו לילית הלא נאה והלא בולטת ואפילו הדחוייה, יש בה, כפי שישתבר בהמשך ובניגוד לכל היגיון, משהו מיסוד הכישוף לגבי אמיר, ויסוד זה מקבל את הגיונו הפנימי כשמבחינים ביחס רעייתו מרגלית אליו. המספר מפרט את ההתרחשויות, טורח לכוון אל הקו ההגיוני הנפשי הפנימי המוליך לשיא עד שהסוף המפתיע לובש כביכול צביון הגיוני למרות העדפתה של הפחות נאה ומקובלת.

הסיפור השני, "מגן שאול", נפתח אפילו רחוק יותר מן העלילה המרכזית, כיוון שהמחבר מבקש לפרוש מהלך חיים שלם של גיבורו, הארכיאולוג חבר הקיבוץ בעמק יזרעאל, מאז היותו צעיר. יותר מזה, תחילה נדמה שבכלל גלילה, בתו של הארכיאולוג ששמו יהושע פוליטי, היא שתעמוד במרכז העלילה, במיוחד משום שמתואר גם בן כיתתה אחיקם, אף שלא נראה שיהיה "רומן" ביניהם, כיוון שלא היו לה מעלות בעיניו.

מכל מקום, אז חל מעבר לאביה של גלילה, נפרש סיפור לימודיו בירושלים ופרשת אהבה נוספת שקדמה להיכרותו עם בלהה, שאותה הוא נושא לאישה. הוא אף מתמסר תחילה לחפירות בתל מגידו, ולשם אפילו אהובתו הנוצחת מופיעה ומקווה שיחזור אליה, ועדיין לא החלה העלילה המרכזית! - אז גם חל מעבר נוסף לדור הצעיר ומתואר מסלול חייו של אחיקם הצעיר, כולל הצבא, התעניינותו גם במדעי הרוח והצטרפותו ליהושע בחפירותיו (ואגב, גם כאן השמות אינם נראים מקריים כמובן, למרות שהם אופייניים לתקופה).

רק אז עובר הארכיאולוג לחפירות בהר הגלבוע, הממקד את כל תשומת ליבו המדעית בתקווה למצוא את מגן שאול הנזכר בקינת דוד. או אז אחיקם מצטרף. ולא ייאמן, הקורא בהחלט עדיין קורא בעניין, ואפילו לאחר מכן, כשהמספר מרחיב ומספר על ההיסטוריה של החפירות ועל המלך שאול ועל ריצפת פסיפס שנמצא יהושע שם, כל זה לא פוגם בעניין של הקורא. וזו אכן חוכמת הסיפור, להפוך אפילו את הדיונים ההיסטוריים למרתקים בפני עצמם. ואיך? על ידי הצבת תעלומות משניות וניסיונות לפיתרון שתמיד נכשלו, בדיוק כפי שמתוארים היחסים בין הדמויות. ניתן אולי לשער את הסיום בנושא המגן (האם שמענו על מציאת המגן של שאול?) - אבל העיקר הוא מה יקרה עם גלילה? ועם אחיקם? ובנוסף, מצבו של יהושע נעשה לפתע

קשה מבחינה בריאותית. האם יבריא? אבל גם הסיפור הזה אינו עתיד להסתיים בקטסטרופה והפיצוי יבוא מצידו של הדור הצעיר.

בסיפור השלישי, "חוני ואיש הדשא", הרקע שונה לחלוטין, והסיפור מתרחש בעיר. מוצג בו איש בודד שעולה בידו להפיג את הבדידות בכיכר שבה הוא סובב לבדו בכוחה של היכרות עם בודד אחר, שהוא תעלומה לגביו (וגם שמו אינו מקרי, מן הסתם). גם כאן הסיום מלא צער, אך כולל בכל זאת איזו נחמה.

לעומת זאת, בסיפור "חמור", שמתרחש במושב בעמק יזרעאל, בעולם חקלאי כנרמז בשמו של הסיפור, נפתח בדמותו של גבר שכילד כונה כך בלעג על ידי מרכז הפלחה וכינוי זה הטביע עליו את חותמו לשנים רבות. אבל עלילותיו מעוגנות בקווי אופיו ועם כל מוזרותו ונידחותו, הן ממש מפליאות. יותר מזה, לבסוף ניגלה בהן איזה היגיון פנימי, וכמו תמיד – יש סיום מיוחד: התגברות והחלטה להעז ולשנות את מסלול חייו הזוגי.

ראוי אולי להזכיר גם את הסיפור "הסוד" שמתרחש בקיבוץ, שהמספר עזב אותו לפני שנים אך שב לפגישת המחזור, במיוחד משום שרצה לפענח איזה סוד ולו במחיר פגיעה בחבר ילדות שהסוד קשור בו. המעניין הוא, שלמרות הסקרנות ההולכת וגוברת לפיענוח הסוד, מצליח המחבר לשרטט עולם קיבוצי וגם דמויות, והסוד כביכול הופך מישני, למרות שהוא מתפענח בסוף ומביא הקלה.

מעניין שגם בסיפור שלפני האחרון, "הישורת האחרונה", נבנית תחילה אקספוזיציה ברורה, המגלמת את דמותה ומאפייניה של הגיבורה המרכזית, אפרת שמחוני, אם חד-הורית, חיה בקיבוץ, חולה במחלה סופנית ודואגת לגורל בנה לאחר מותה. אלא שעיקר העלילה נבנה על סיפור העבר שהוביל למצב בהווה, אך הפעם אפרת עצמה היא הפורשת במכתב את הדברים בפני מאהבה בעבר, אלעזר, שאינו יודע כלל שנולד לו ילד (שגם שמו כמו שם משפחתה הם משמעותיים). וכתמיד, למרות שהמכתבים הכתובים בגוף ראשון נוגעים ללב, הם מאופקים ואין בהם משום חיטוט נפשי רב, גם ההפתעות המצפות לאחר מכן לקורא אינן כל כך "הגיוניות", אבל גם החיים עצמם אינם כל כך הגיוניים, להשקפת המחבר. שלא לדבר על הסיפור האחרון, שהוא סיפור על בגידה בלתי צפויה של אישה בבעלה, שהופכת כמעט להגיונית, אך מובילה לסוף מפתיע ולא שיגרת, והחיים מקבלים בסוף בכל זאת איזה פיצוי. מתברר כי התחבולות הספרותיות הקלאסיות אכן עובדות.

***

דומה שמן הסיפורים עולה תפיסת עולם שעל פיה לאו דווקא ההיגיון שליט בחיי אדם. הכמיהה לרכות, לאהבה, לאיזו משאת נפש או אידאל, שיקום ההערכה העצמית, הבושה, כמיהות נפש אחרות – הם הסוחפים אותו אל מעבר להיגיון או ל"נכון" ומקובל. עם זאת, החיים אינם ממש אכזריים ותמיד יש בהם נחמה או פיצוי כלשהו. אף שהם לא בדיוק צפויים, יש בהם הגיון פנימי. ובכלל, האדם אינו חי בחלל ריק, אלא בחברה ובתנאים מסוימים, שהשפעתם גדולה על חייו. ואת מיכאל רייך, שזה לו ספר פרוזה שלישי מעניינים, כמוכן, אותם "שגעונות" שאדם נושא בקרבו. רייך פרסם גם ארבעה ספרי שירה. אבל דומה שהסיפור הקצר הוא בהחלט הז'אנר ההולם אותו.